

Araştırma Makalesi

Kurumsal Bakım Çalışanlarının Gözünden Bakım Emeği ve Pandemi Sonrası Uzun Dönemli Yaşlı Bakımı: Niteliksel Bir Araştırma

Başak AKKAN¹

ORCID: 0000-0002-5680-3553

Cemre CANBAZER ŞANLI²

ORCID: 0000-0001-5403-751X

DOI: 10.54752/ct.1241237

Öz: COVID-19 salgınının ortaya çıkışı ile dünya gündemine oturan uzun dönemli bakım politikası tartışmaları bakım emeğinin ve evrensel bakım hizmeti sunumunun toplumsal refah açısından önemini ortaya çıkardı. Bu makale, Türkiye’de uzun dönemli bakım hizmetleri bağlamında bakım emeğinin, bakım emeği çalışanlarının perspektifinden bir değerlendirmesini sunmakta ve evrensel sosyal bakım hizmetinin önemini bakım emeği çerçevesinde tartışmaktadır. Araştırmanın verisi kamu ve belediyeye ait ve özel uzun dönemli bakım kurumlarında çalışmakta olan 11 bakım çalışanı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin niteliksel çözümlenmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda sosyal bakım çalışanlarının bakıma attıkları anlamlar, bakım emeğinin sınırlarına ilişkin algıları ve emek piyasasındaki durumları tartışılmaktadır. Araştırmanın sonucu, pandemi sonrası evrensel sosyal hizmetlerin ve bakım çalışanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesinin önemini altını çizerek, toplumsal refah için temel iş olan ücretli bakım emeğinin değerli kılınarak sosyal bakım hizmetlerinin evrensel olarak sunulmasının önemini de vurgulamaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üy., İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyaset ve Kamu Yönetimi Programı, basak.akkan@bilgi.edu.tr

² Araştırmacı, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Uygulama ve Araştırma Merkezi, cemre.canbazer@boun.edu.tr

AKKAN, B., CANBAZER ŞANLI, C. (2023) “Kurumsal Bakım Çalışanlarının Gözünden Bakım Emeği ve Pandemi Sonrası Uzun Dönemli Yaşlı Bakımı: Niteliksel Bir Araştırma”, Çalışma ve Toplum, C.1, S.76. s. 303-336

Makale Geliş Tarihi: 24.07.2022 - Makale Kabul Tarihi: 06.01.2023

Anahtar Kelimeler: Sosyal bakım, bakım emegi, bakım çalışanları, uzun dönemli bakım politikaları, evrensel sosyal bakım hizmetleri

Care Labor and Long-Term Elderly Care after the Pandemic from the Perspective of Institutional Care Workers: A Qualitative Research

Abstract: The long-term care policy debates that came to the fore with the outbreak of the COVID-19 pandemic have revealed the importance of care labour and universal social care service delivery. This article presents an evaluation of care work from the perspective of care workers in the context of long-term care services in Turkey. It discusses the importance of universal social care services within the framework of care work. The research data is based on the qualitative analysis of semi-structured in-depth interviews with 11 care workers working in public, municipal and private long-term care institutions. In this context, the meanings attributed to care by social care workers, their perceptions of the limits of care work, and their situation in the labour market are discussed. The result of the research underlines the importance of the delivery of post-pandemic universal social care services and improving the working conditions of care workers while emphasizing the importance of the universal provision of social care services by rendering paid care work valuable with a view to enhancing social welfare.

Key Words: Social care, care labour, care workers, long-term care policies, universal social care services

Giriş

COVID-19 pandemisi sürecinde bireylerin bakım ihtiyaçlarının artması ile birlikte bakım hizmetlerine yönelik tartışmalar dünyanın gündemine oturdu. Bir yandan, karşılıksız bakım emeginin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temel belirleyicisi olarak pandemi ile tekrar görünür hale gelmesi, diğer yandan toplumun temel işlerinden sayılan bakım alanında çalışanların salgın sürecinde ağırlaşan çalışma koşulları, sosyal bakım hizmetleri kapsamındaki bakım emeginin önemini bir kez daha hatırlattı. Bu bağlamda, sadece ücretsiz bakım emegi değil, ücretli bakım emegi de kapitalizmin tahribatının yaşandığı toplumsal yeniden üretim alanını eşitlikçi ve adil bir yaklaşımla baştan kurmamızın önemini vurgular nitelikte ki; evrensel sosyal bakım hizmetleri, toplumsal yeniden üretimin inşası için ivedi bir yerde durmakta. Bu makale sosyal politika ve sosyal hizmetler alanında tekrar ses getirmeye başlayan evrensel kamu hizmeti olarak sosyal bakım hizmetlerini talep etmenin önemini Türkiye'nin değişen bakım rejimi ve bakım emegi bağlamında tartışmaktadır.

Hiç kuşkusuz pandemi öncesi de, toplumsal dönüşümler, kadınların emek piyasasına katılımlarının artması, yaşlanan nüfus gibi etmenler çocuk, yaşlı ve engelli bireylere yönelik bakım hizmetlerine olan ihtiyacı daha da görünür hale getirdi. Bir yandan sosyal bakım hizmetlerine olan ihtiyaç artarken, diğer yandan kamusal sosyal hizmetlerin hızlı bir şekilde piyasalaştığı, özellikle İngiltere, ABD, Kanada gibi ülkelerde piyasaya terk edilmiş ve kalite standartları bozulmuş, çalışanları prekaryalaşmış bakım kurumlarında meydana gelen toplu yaşlı ölümleri, sosyal bakım alanında piyasanın yaratabileceği tahribatı çok ağır bir şekilde gözler önüne serdi (Akkan, 2021). Bugün bakım krizinden bahsederken, bir yandan bakım emeğinin değersizleştirilmesi, diğer yandan sosyal bakım hizmetlerinin piyasalaşmasının krizinden bahsediyoruz. Bu bağlamda da evrensel sosyal bakım hizmetleri, kapitalizmin yarattığı tahribata ve bakım krizine cevap olarak nasıl bir toplumsal dönüşüm tahayyül ettiğimiz ile yakından ilişkili.

Bu makale Türkiye’de uzun dönemli bakım hizmetlerine odaklanmakta ve Türkiye’nin bakım rejimini bakım emeği çalışanlarının bakışından ele almakta. Sosyal bakım çalışanlarının bakıma yükledikleri anlamlar, bakım alanının sınırları, çalışma koşulları gibi konular araştırmanın odağında yer alıyor. Makale, evrensel sosyal hizmetlerin önemine vurgu yaparken, toplumun refahı için temel iş olan ücretli bakım emeğinin Türkiye’nin bakım rejimi içindeki konumunu irdeliyor. Bu çerçevede ilk olarak, toplumsal yeniden üretim ve bakım kavramlarını tartışan literatür ele alınacak, sosyal bakım hizmetlerinin Türkiye’deki yeri bakım rejimi bağlamında tartışılacak. Daha sonra niteliksel saha araştırmamıza dayanarak bakım çalışanlarının gözünden bakımın sosyal hizmet olarak verilmesinin önemi, ücretli bakım emeğinin toplumsal yeri ele alınacak ve evrensel bakım hizmetlerini savunmanın önemi tartışılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Toplumsal yeniden üretim ve bakım kavramları, bakım emeğinin tarihsel olarak toplumdaki yerini ve toplumsal cinsiyetleştirilmiş (*gendered*) kurumları anlamak için her ne kadar birbirlerinin yerine kullanılsa da feminist yazında farklı tanımlamaları içeriyor. Tarihsel materyalist düşünce geleneğinden gelen feminist araştırmacılar, kapitalizmin tarihsel olarak emeğin yeniden üretimi için kurumsal ayrımlar yarattığını ve üretim ve toplumsal yeniden üretimin birbiri ile ilişki içinde ancak iki ayrı ekonomik alan olarak geliştiğine vurgu yaparlar (Bakker, 2003; Bhattacharya, 2017; Fraser, 2016). Üretim ve toplumsal yeniden üretimin kapitalist sistem içindeki kurumsal ayrımı, ücretli emeğin ekonomik değer üretmesi, piyasada bir ekonomik değer karşılığı olmadığı fikri ile ücretsiz emeğin değersizleştirilmesi söz konusu olmuştur (Fraser ve Jaeggi, 2018). Feminist yazın üretim ve toplumsal yeniden üretim arasındaki keskin ayrımın kadınların ev içi emeğini değersizleştiren bir mekanizmaya dönüştüğüne vurgu yapar (Tronto, 1993). Ancak, feminist yazın

toplumsal yeniden üretim kavramının sadece ev içi ücretsiz emek ile de sınırlı kalmadığının altını çiziyor. Toplumsal yeniden üretim yaşamın tüm alanlarının yeniden yaratımı, yaşamın daha iyi hale getirilmesi ve idame ettirilebilmesi için sağlık, eğitim, sosyal bakım kurumlarındaki emeği de içerecek şekilde *yeniden üreten emeğin* ücretli ve ücretsiz biçimlerini kapsıyor (Bhattacharya, 2017; Bakker ve Gill, 2003; Ferguson, 2017; Mezzadri, 2019).

Bakım emeğinin içkin bir parçası da liteatürde duygusal emek olarak tanımlanıyor (England, 2005; Hochschild, 1983; Özkaplan, 2009). Hochschild'a göre duygusal emek kavramının bel kemiğini oluşturan, bir duyguyu yönetme ve üretme kapasitesi için işe alınmış olup bu açıdan izleniyor olma hali kuşkusuz ki bakım emeği için de geçerli (Özkaplan, 2009). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyete dair önyargularla ilişkilendirilerek temel olarak bir kadın işi olarak görülen bakım emeği (England, 2005) duygusal bir iş olarak değersiz addedilmekte (Özkaplan, 2009).

Öte yandan, bakım kavramı, tarihsel olarak ekonomik bir kategori olarak gelişen toplumsal yeniden üretimden farklı bir kavram olarak da düşünülebilir. Bakımın niteliksel bir tanımı yapılabilirse en temelinde ilişkisel bir kavram olduğu ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ve pratiklerini içinde barındırdığı söylenebilir (Akkan, 2020; Dowling, 2021). Ancak, bakımın da siyasi, ekonomik ve tarihsel bağlamda toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk temelli güç ilişkilerine yerleşik kategoriler ile şartlandığını vurgulamak gerekir (Dowling, 2021; Tronto, 1993). Bu bağlamda bakım politik bir kavram olarak hem devlet, piyasa ve özel alanın (hane) kurumsal sınırlarını; hem de ilişki ağlarını eleştirel bir bakış açısı ile tahlil etmeyi şart koşuyor. Bakımın piyasalaşmasının toplumsal yeniden üretimin hem kurumsal hem de mekansal sınırlarını daha muğlak hale getirdiği söylenebilir (Aulenbacher ve Leiblfinger, 2019). Bakımın metalaşması ve piyasalaşması toplumsal yeniden üretimdeki ikililiği de ortaya koyuyor: Fraser'ın tabiri ile karşılayabilenler için piyasalaşmış, karşılayamayanlar için özel alanlaşmış/aileleşmiş bir bakım kavramından bahsedilebilir (Fraser ve Jaeggi, 2018: 169). Bakım emeğinin toplumsal cinsiyet ile kesişen sınıfsal temellerine yapılan vurgu, bakım emeği temelli eşitsizliklere müdahil olma durumunda, evrensel bakım hizmetlerinin önemini bir kere daha ortaya koyuyor.

Sosyal bakım, 1990'lı yıllardan bu yana, refah devleti ve sosyal politika araştırmalarının ve feminist yazının öncelikli araştırma alanlarından biri olarak ortaya çıktı ve sosyal bakım hizmetlerin refah rejimi içerisindeki ayrıştırıcı yeri önemli bir çalışma konusu haline geldi (Anttonen ve Sipilä, 1996; Bettio ve Plantenga, 2004; Daly, 2001, 2002; Daly ve Lewis, 2000; Da Roit, 2010; Knijn ve Kremer, 1997; Lewis, 2006; Lister, 2002; Orloff, 1993; Williams, 2009). Özellikle de kadını ve ev içi bakım emeğini, refah rejimi tanımlamalarının (Esping-Andersen, 1990) dışında bırakılmasını eleştiren feminist araştırmacılar, toplumsal cinsiyet

unsurunu dikkate alan refah rejimi analizlerine ağırlık verdiler ve sosyal bakım hizmetlerinin refah rejimi içerisindeki yerini çalışma konuları yaptılar (Anttonen ve Sipilä, 1996; Bettio ve Plantenga, 2004; Daly, 2001, 2002; Daly ve Lewis, 2000; Da Roit, 2010; Knijn ve Kremer, 1997; Lewis, 2006; Lister, 2002; Orloff, 1993; Williams, 2009). Devlet, aile ve piyasa arasındaki ilişkilere odaklanan, karma bakım rejimini anlamaya yönelik bu çalışmalar ücretsiz ve ücretli emek olarak bakımın refah devleti analizlerinde önemli bir unsur olduğunu ortaya koydu (Esping-Andersen, 1999; Daly ve Lewis 1998; Daly ve Lewis 2000; Daly 2001, 2002; Knijn ve Kremer, 1997; Lewis, 1997; Orloff, 1993). Bakımın bir toplumda verilmiş biçimlerini ve bakım politikalarını dikkate almayan bir refah devleti analizinden bahsedilemeyeceğine dikkat çeken Daly ve Lewis'e (2000) göre belirli bir siyasi ve sosyal bağlam içerisinde devlet, aile ve piyasa arasında bakım emeğinin sınırları, karma bakım rejimini belirler. Devlet ve aile arasındaki bakım sorumluluğunun paylaşımı, karma bakım rejimini incelerken önemli bir eksenidir. Hiç kuşkusuz, tüm bakım rejimlerinde kadının ücretsiz bakım emeği, aile üyelerinin bakımının sağlanması ve düzenlenmesinde önemli bir role sahip ki; ülkelerin bakım rejimleri ücretsiz bakım emeğine bel bağladıkları ölçüde birbirlerinden farklılaşıyorlar (Bettio ve Plantenga, 2004: 86).

1990'lardan bu yana bakım alanındaki piyasalaşma ile birlikte, karma bakım rejimi tartışmasına yeni bir boyut eklendi. Devlet-özel sektör iş birlikleri, sivil toplum örgütlerinin sosyal bakım hizmetlerinde aktif hale gelmesi ve devletin ev temelli bakım için yaptığı nakit transferler gibi değişimler ile ücretli ve ücretsiz bakım emeği iç içe geçmeye başladı (Naldini vd., 2013; Pfau-Effinger ve Rostgaard, 2011). Piyasanın üçüncü bir unsur olarak eklenmesi ile karma bakım rejiminin sınırlarının daha karmaşık bir hale geldiği söylenebilir. Bu süreç içinde bakımın piyasalaşmasının bakım alanlar ve bakım çalışanları üzerindeki etkisi de literatürde çokça tartışılıyor (Brennan vd., 2012; Cullen, 2019; Faris ve Marchetti, 2017; Fine ve Davidson, 2018; Henderson vd., 2018; Milne, 2020; Ungerson, 1997). Toplumsal yeniden üretimin metalaşması gerek kurumsal gerekse ev temelli sosyal bakım hizmetlerinde prekaryalaşmış, sosyal güvencesiz çalışan ve ağırlıklı olarak kadınlardan oluşan bir emek piyasası yarattı. Küresel salgın ile birlikte bakım hizmetlerinde çalışan emek gücüne olan ihtiyaç daha da belirgin hale geldi (OECD, 2020). Palier (2019) sosyal bakım alanındaki işleri devletin sosyal yatırım yapması gereken işler olarak tanımlıyor. Sosyal bakım hizmetlerinin genişlemesi bir yandan kadınlara iş alanı açarken, diğer yandan da kadınların üzerlerindeki bakım yükünü alarak, emek piyasasına katılımlarını kolaylaştırıyor. Gough (2019) sosyal hizmet alanlarında yaratılan işlerin insanların iyi olma hallerine katkı yapan işler olarak daha da önem kazanacağını altını çiziyor, bu bağlamda da ekonomik değer düşüncesinin iyi olma halini de dikkate alarak tekrar düşünülmesi gerektiğini vurguluyor. İpek İlkaracan'ın (2013) da mor ekonomi olarak nitelendirdiği ücretli

bakım emegi piyasası pandemi sonrası değişen ekonomik paradigmalardan odağında olan bir tartişma.

Bakım rejimi yazınına baktığımızda 1980'lerden bu yana kadınların emek piyasasına katılmalarının artması ile bakım aile-dışılaştırma (*de-familialization*) diyebileceğimiz bir bağlamda da tartişılmaya başlandı. Özellikle farklı refah devletlerini toplumsal cinsiyet temelinde karşılaştırdığımızda, bakımın finansmanı, kim tarafından verildiği burada belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkıyor (Daly, 2001).

Örneğin, 'aile temelli' sosyal politikaların hâkim olduğu Akdeniz modellerinde bakım ailenin sorumluluğundadır ve kadınların karşılıksız bakım emegi temel olandır. Bu tip refah rejimleri literatürde Akdeniz aileciliği olarak da tanımlanır (Anttonen ve Sipilä, 1996; Bettio ve Plantenga, 2004; Da Roit, 2010; Ferrera, 1996; Gal, 2010; Leibfried, 1992; Leitner, 2010; Naldini, 2003; Saraceno ve Keck, 2010). Moreno'ya (2006: 377) göre bu model şu şekilde işler: "Güney Avrupa'daki geleneksel sosyal yapılar ve kamu politikaları evi geçindiren erkeğin pater familias olarak otoriteyi elinde tuttuğu, kadının işlevinin ise yeniden üretim ve bakım ile sınırlı olduğu aile içi ilişkileri desteklemektedir". Devletlerin toplumdaki bakım ihtiyaçlarına cevap verme biçimleri, yani sosyal bakım politikaları, devlet, piyasa, hane arasındaki iş bölümünü, sorumluluk ve harcama dağılımını şekillendirir (Daly ve Rake, 2003). Aile temelli refah rejimlerinde, bakım hizmetlerinde devlet geride duran (*residualist*) bir rol üstlenir ki; bakım ihtiyacının karşılanması tamamen aileye bırakıldığı modeller kadınların özel alandaki bakım veren rollerini daha da güçlendirir. Bu bağlamda da, bakım hizmetlerinin devletin öncelikli sosyal politika alanı olarak şekillenmesi, bir toplumda kadının eşit vatandaşlığını belirleyen temel unsurlardan biridir denebilir. Bu bağlamda, evrensel sosyal bakım hizmetleri bakımın kamusal alanda tanımlanıp adil, eşitlikçi ve erişilebilir bir sosyal hizmet ağı ile toplumun tüm bireyelerine sağlanması anlamına gelir.

Son on yıllarda artan bir hızla piyasalaşan sosyal bakım hizmetlerinin sosyal hizmetler boyutu literatürde evrensel temel hizmetler kavramı çerçevesinde de değerlendirildi (Coote vd., 2019; Coote ve Percy, 2020; Gough, 2019). Evrensel temel hizmetler kavramı literatürde gelir ve sosyal statüden bağımsız olarak koşulsuz biçimde tüm bireyelere sağlanması öngörülen nakit transferini ifade eden evrensel temel gelir kavramına bir alternatif olarak öne sürüldü (Coote vd., 2019; Gough, 2019). Her iki kavram da yoksulluğun ve sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve iyi olma halinin her birey için artırılması amacıyla ortaya kondu (Coote vd., 2019; Gough, 2019). Evrensel temel hizmetlerin güçlendirilmesi ve genişletilmesi, yoksullukla mücadele ve bireylerin iyi olma halinin sağlanması için etkin bir yol olarak sunuldu (Coote vd., 2019). Evrensel temel hizmetler kavramı bireylerin temel ihtiyaçlarının ortak olduğu ve bunların karşılanması için kolektif sorumluluğun bulunduğu düşünçesine dayanır (Coote vd., 2019). Bu bağlamda,

evrensellik ilkesi ile bağlantılı olarak, maddi durumundan bağımsız olarak her bireyin ihtiyaçlarını karşılayacak olan bu hizmetlere erişim hakkı olduğu savunulur (Coote vd., 2019). Evrensel temel hizmetler kavramı kolektif olarak gerçekleştirilip kamu yararına hizmet eden sağlık, sosyal bakım ve eğitim gibi hizmetleri kapsamaktadır (Coote vd., 2019). Evrensel temel hizmetler yaklaşımı içerisinde, gittikçe daha fazla önem kazanan sosyal bakım hizmetlerinin de evrensel sunumunun sağlanması gerektiği literatürde yer almaya başladı (Coote vd., 2019; Gough, 2019). Bu çerçevede, her birey tarafından paylaşılan toplumsal risk ve bakım temelli ihtiyaçlara karşılık veren ve toplumun iyi olma hali açısından hayati önem taşıyan güvenli ve kaliteli sosyal bakım hizmetleri de her birey tarafından maddi durumlarından bağımsız olarak erişilebilir olmalıdır (Coote vd., 2019).

Türkçe literatürde kurumsal bakım çalışanlarının çalışma koşulları, deneyimleri ve bakım emeğine ilişkin görüşlerini araştıran çalışmalar bulunsa da bu çalışmalar çoğunlukla anketler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Azizoğlu, 2021; Başol vd., 2018; Danış ve Genç, 2011; Eren Bana ve Dayıoğlu, 2018; Işıkhan, 2018; Korkut, 2017; Özmete, 2016; Tayaz ve Koç, 2018). Bu araştırmalar bakım çalışanlarının deneyimlediği stres, kaygı ve tükenmişlik duyguları ile bakım yükünün yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz etkisinin altını çizmektedir (Azizoğlu, 2021; Danış ve Genç, 2011; Eren Bana ve Dayıoğlu, 2018; Işıkhan, 2018; Korkut, 2017; Özmete, 2016; Tayaz ve Koç, 2018). Berkman (2019) Denizli ilinde 24 bakım çalışanı ile gerçekleştirdiği derinlemesine görüşmeler sonucunda bakım çalışanlarının maruz kaldıkları süreçler içerisinde psikolojik yıpranma yaşadıklarını, ağır çalışma koşullarına bağlı olarak fizyolojik ve zihinsel aşırı yorgunluk yaşadıklarını saptamıştır.

Türkiye’de Bakım Rejiminin Dönüşümü

Türkiye’de bakım rejiminin dönüşüm içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kadının ücretsiz bakım emeği üzerine kurulu olan aile temelli bakım modeli çözülürken, sosyal bakım hizmetlerin piyasalaştığı da görülmekte (Akkan, 2017). Bakım rejimi üzerindeki baskı aile yapısının değişimi ile birlikte geliyor. Geleneksel olarak nesiller arası aile temelli bakım düzenlemelerini ayakta tutan geniş ailelerin sayısı azalırken, çekirdek aile modeli temel aile modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş ailelerin haneler içindeki oranı 1978 yılında yüzde 34 iken bu oran 2013 yılına geldiğinde yüzde 17’ye düştü ki; 2023 yılına kadar yüzde 6’ya düşmesi bekleniyor (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014). Diğer yandan, çekirdek aile norm olmak ile birlikte, tek ebeveynli aileleri de kapsayan dağılmış aile olarak ifade edilen ailelerin oranı 2013 yılı itibariyle yüzde 17’yi buluyor (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014). Toplumsal dönüşümler söz konusu olduğunda, bu oranın daha da artması bekleniyor. Ancak, nesiller arası ilişkilerde aile bağları önemli olmak ile birlikte, yaşlıya birebir bakım verenin aile olması geniş aile kavramı dönüştükçe zorlaşıyor. Geniş aile yapısındaki dönüşüm, Özbay’ın da

(2015: 105) ifadesiyle “ana sorunsal” olarak karşımıza çıkıyor ki; aile yapısındaki bu dönüşümün bakım rejiminin geleceğini belirleyeceği söylenebilir. Öte yandan, Türkiye’de nüfusun yaşlanma olgusundan bahsedilebilir. 2015 yılında 65 yaş ve üstü nüfus oranı yüzde 8,2 idi (TÜİK, 2016). 2023 yılında bu oranın yüzde 10,2’ye çıkması bekleniyor (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2009). Türkiye’nin nüfus yoğunluğu düşünüldüğünde yaşlı nüfus arttıkça ihtiyaç sahibi yaşlı oranında ciddi bir yükselmeden söz edilebilir. Diğer yandan yaşlılar arasında engellik oranı yaşın ilerlemesi ile birlikte artıyor. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verisine göre eve bağımlı yaşayan yaşlı oranı yüzde 25 idi (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2009). Türkiye’de yaşlı nüfus oranı yükseldikçe, engellik de artıyor; bu da yaşlı ve engellilere yönelik sosyal bakım politikalarına eğilmeyi gerektirecek (Tufan ve Arun, 2006). Nüfus yaşlandıkça ve aile yapıları değıştikçe yaşlı nüfusun bakım beklentileri ile birlikte nesiller arası ilişkiler ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yeni toplumsal çatışmalar ortaya çıkarabilir (Duben, 2013). Bu bağlamda demografik dönüşümler ve aile yapısındaki değışimler, Türkiye’nin geleneksel aileyi temel bakım veren kurum olarak kabul eden ve kadının ücretsiz bakım emeği ile hayat bulan aileci bakım rejimini zorlamakta (Akkan, 2017, 2018). Bu noktada sosyal bakım hizmetlerimin geleceği de tartışmanın önemli bir noktası.

Türkiye’de uzun dönemli bakım alanı özellikle son on yıllarda hızlı bir dönüşüm sürecinden geçti. Bununla birlikte, geliştirilen politikaların toplam nüfus içindeki oranı hızlı bir biçimde artmakta olan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına yanıt verebilme kapasitesi tartışmalıdır. Türkiye’de uzun dönemli bakım alanı artan bir ivme ile piyasalaşmaktadır (Akkan, 2021). Özel uzun dönemli bakım kurumlarının sayısı 2002 yılında 96 iken 2021 yılında bu sayı 268’i bulmuştur (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021). Özel uzun dönemli bakım kurumlarının yaygınlığı, bakım alanındaki özelleşmenin bakım kurumlarından sorumlu sosyal aktörlerin kimler olduğunu bulanıklaştırması nedeniyle COVID-19 pandemisi sırasında yaşanan bakım krizinin başat belirleyicileri arasında sayılmıştır (Milne, 2020). Türkiye’de uzun dönemli bakım alanında gerçekleşen dönüşümün önde gelen başka bir görüngüsü ise gelir ölçütü çerçevesinde bakıma ihtiyaç duyan bireye tam zamanlı bakım sağlayan aile üyesine aktarılan nakdi yardımı ifade eden evde bakım yardımı uygulamasıdır. Evde bakım yardımı uygulaması Türkiye’nin bakım rejiminin aile odaklı yönünü ortaya koymaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2022). Bu bağlamda gerek kurumsal (kamu ve özel kurumlar), gerekse ev temelli bakım hizmetlerinde çalışanlar emek piyasası içinde dikkate alınması gereken gruplardır. İlkaracan vd. (2015), emek piyasasında istihdam yaratmak için de bu alanlardaki işlerin önemine vurgu yapmaktadır. Ancak dünyada tartışıldığı gibi bu alanda çalışanların çalışma koşulları ve bakımın piyasalaşarak bir istihdam alanı oluşturması önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yöntem

Türkiye'nin bakım rejimini bakım emeği çalışanlarının bakımından ele almayı hedefleyen bu çalışma, sosyal bakım alanındaki bakım çalışanlarının bakıma yükledikleri anlamlar, bakım alanının sınırları, bakım emeğine atfedilen değer ve bakım çalışanlarının emek piyasasındaki durumlarını keşfetmeye yönelik bir niteliksel saha araştırmasına dayanmaktadır. Bu çalışmada, makalenin merkeze aldığı araştırma sorusuna cevap verebilmek için bilgi verenlerin duygu ve düşüncelerine ulaşmaya olanak sağlayarak derinlemesine veri elde edilmesini kolaylaştıran niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir (Sutton ve Austin, 2015). Makale, 2020 yılının Temmuz ve Aralık ayları arasında 11 uzun dönemli bakım kurumu çalışanı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilen verinin niteliksel çözümlemesinin sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırma için Boğaziçi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulu (SBINAREK)'ten izin alınmıştır.

Görüşmeler COVID-19 salgınına yönelik halk sağlığı önlemleri uyarınca telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerin yüz yüze yapılamaması sağlıklı iletişimi engelleme potansiyeline sahip olsa da literatürde bahsedildiği gibi bu yöntem, bireylerin duygu ve düşüncelerini daha rahat bir biçimde ifade etmelerine olanak sağlama potansiyeline sahiptir (Bryman, 2012; Khalil vd., 2021; Novick, 2008; Sweet, 2002). Uzaktan niteliksel veri toplama yöntemleri içinde çevrimiçi görüşmeler ve telefon görüşmeleri ön plana çıkmaktadır (Potoglou vd., 2012). Telefon görüşmeleri mimik ve jestlerin görülmesine olanak vermese de ses ve tonlamanın varlığı telefon görüşmelerinde anlamın korunmasına olanak tanır (Opdenakker, 2006). Telefon görüşmelerinin yüz yüze görüşmelere göre önemli bir dezavantajı olan güven ilişkisi kurulmasının zorlaşması ise görsel paylaşımın yokluğu sayesinde anonimliğin korunmasının kolaylaşmasıyla dengelenir (Khalil vd., 2021). Öte yandan telefon mülakatları daha fazla görüşmeciye ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Azad vd., 2021). Dijital eşitsizlikler nedeniyle görüntülü görüşme araçlarına erişimin kısıtlı olması, görüşmeciler için uygun mekan ve zamanda gerçekleştirilebilmesi ve anonimliğin korunmasına katkıda bulunması nedeniyle vardiyalı çalışan kurumsal bakım çalışanları için daha elverişli olacağı göz önünde bulundurularak bu çalışmada niteliksel telefon mülakatlarından yararlanılmıştır (Khalil vd., 2021). Bu kapsamda en kısa görüşme 41 dakika, en uzun görüşme ise 1 saat 39 dakika sürmüştür.

Gerçekleştirilen görüşmeler katılımcıların bilgilendirilmiş onamları dâhilinde ses kaydına alınmış ve ses kayıtlarının yazılı çözümlemeleri yapılmıştır. Görüşmeler sırasında tüm katılımcılardan sözlü olarak bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Araştırma sırasında ve sonrasında etik ilkeleri tam anlamıyla gözetilmiş, araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Araştırmanın tabi olduğu etik kurallar gereğince

görüşülen kişilerin kişisel bilgilerinin ifşa olmaması için görüşme yapılan kişilere takma isimler verilmiştir.

Araştırmanın hedefleri uyarınca örnekleme uzun dönemli bakım kurumlarında çalışmakta olan ücretli bakım çalışanlarını kapsayacak biçimde oluşturulmuştur. Araştırmada doygunluğa ulaşana dek örnekleme ilişki kurmayı kolaylaştıran kartopu örnekleme yönteminden yararlanılarak öncelikle önceden tanınan ilk katılımcılara, sonraki aşamada ise onların aracılık etmesiyle diğer potansiyel katılımcılara ulaşılmıştır (Ghaljaie vd., 2017). Bakım çalışanları ile gerçekteştirilen görüşmeler için etik kurulu izni dışında herhangi bir izin alınmamıştır. Kamu, belediye ve özel uzun dönemli bakım kurumlarından dengeli sayıda görüşmeciye erişebilmek adına araştırmaya katılmaya uygun ve istekli katılımcılara ulaşmayı kolaylaştıran bir yöntem olan amaçsal örnekleme yönteminden yararlanılmıştır (Bernard, 2002). Toplumsal cinsiyetin bakım çalışanlarının deneyimleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabileceği düşüncesiyle yine amaçsal örnekleme yöntemi ile dengeli sayıda kadın ve erkek bakım çalışanı ile görüşülmüştür.

Görüşülen kişilerin yaşları 20 ve 51 arasında değişmektedir. Araştırma kapsamında altı kadın ve beş erkek bakım çalışanı ile görüşülmüştür. Görüşülen kişilerin üçü Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına, beşi belediyelere bağlı uzun dönemli bakım kurumlarında; üçü ise özel uzun dönemli bakım kurumlarında tam zamanlı olarak çalışmaktaydı. Yedi görüşmeci yatılı bakım kurumlarında çalışırken dört görüşmeci belediye ev temelli bakım hizmetleri kapsamında görev yapmaktaydı. Tablo 1, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin takma isimlerini, yaşlarını, toplumsal cinsiyetlerini, çalışmakta oldukları kurumların niteliklerini ve bir sendikaya üyelik durumlarını göstermektedir.

Tablo 1. Görüşmeci Listesi

İsim	Yaş	Toplumsal cinsiyet	Eğitim durumu	Kurum	Sendikal üyelik durumu
Filiz	51	Kadın	İlköğretim	Bir büyükşehir belediyesine bağlı uzun dönemli bakım kurumu	Bir sendikaya üye
Özge	22	Kadın	Ortaöğretim	Bir büyükşehir belediyesine bağlı ev temelli bakım hizmetleri	Herhangi bir sendikaya üye değil
Mustafa	23	Erkek	Ortaöğretim	Bir büyükşehir belediyesine bağlı ev temelli bakım hizmetleri	Herhangi bir sendikaya üye değil
Leyla	25	Kadın	Lisans	Bir büyükşehir belediyesine bağlı ev temelli bakım hizmetleri	Herhangi bir sendikaya üye değil
Ömer	29	Erkek	Ön lisans	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı uzun dönemli bakım kurumu	Bir sendikaya üye
Fatih	28	Erkek	Ön lisans	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı uzun dönemli bakım kurumu	Bir sendikaya üye
Betül	22	Kadın	Ön lisans	Özel uzun dönemli bakım kurumu	Herhangi bir sendikaya üye değil
Dilek	20	Kadın	Ön lisans	Özel uzun dönemli bakım kurumu	Herhangi bir sendikaya üye değil
Ali	22	Erkek	Ön lisans	Özel uzun dönemli bakım kurumu	Herhangi bir sendikaya üye değil
Zeynep	51	Kadın	Ortaöğretim	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı uzun dönemli bakım kurumu	Bir sendikaya üye
Atakan	38	Erkek	İlköğretim	Bir ilçe belediyesine bağlı ev temelli bakım hizmetleri	Herhangi bir sendikaya üye değil

Elde edilen veri açık kodlama stratejisiyle NVivo yazılımı aracılığıyla tümevarımsal tematik çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Bakım emeğinin aile temelli bakımla ilişkilendirilmesi, bakım emeğinin sınırlarının çizilmesinin zorluğu, bakım emeğinin fiziksel ve psikolojik zorlukları, bakım çalışanlarının çalışma koşulları ve emek piyasasındaki kırılgan pozisyonları, bakım emeğinin değeri ve saygınlığı, bakım çalışanlarının artan sosyal bakım ihtiyacı ve iyi bakım politikalarına ilişkin görüşleri öne çıkan temalar arasındadır.

Araştırma: Bakım Çalışanlarının Gözünden Ücretli Bakım Emeği

Türkiye'nin dönüşen bakım rejimi içerisinde, uzun dönemli bakım kurumlarında görev yapan bakım çalışanlarının bakım emeğine yaklaşımları evrensel sosyal bakım hizmetlerini düşünürken yol gösterici bir niteliğe sahip. Başta da belirttiğimiz gibi bakım ilişkisel bir kavram ve bakım emeği bu bağlamda duygusal ve psikolojik yükleri ile birlikte ilişkisel süreçleri içinde barındırıyor.

Bakım Emeğinin Aile Temelli Bakımla İlişkilendirilmesi

Ücretli ve ücretsiz bakım emeğini, toplumsal yeniden üretim bütünselliği içinden düşündüğümüzde, sosyal bakım kurumlarında bakım temelli ilişkiler, ücret karşılığı verilen bakım emeğinin, ücretsiz bakım emeği (aile temelli bakım) ile ilişkilendirilerek ve karşılaştırılarak anlam bulduğu söylenebilir. Toplumsal yeniden üretim alanı olarak sosyal bakım hizmetlerinde görev yapan bakım çalışanlarının hikâyelerinde ortaya konan, sosyal bakımın ilişkisel unsurlarının önemi. Anlatılara yansıyan en belirgin unsur aile temelli ilişkilerin kurum içinde de sürdürüldüğu, iyi bir bakım ilişkisinin bu şekilde kurulduğu yönünde:

Onlarla empati yapıyoruz sürekli. Empati yaparsak onları daha iyi anlıyoruz. Bir yaşlı-personel ilişkisi değil de, orada daha bir yakınımış gibi, onlara daha iyi davranıyoruz, daha böyle özverili davranıyoruz. Yani, bebekmiş gibi artık onlar. Onlar o şekilde bir ilgi ve alaka bekliyorlar yani. O şekilde davranıyoruz. İlişkilerimiz öyle.
(*Filiz, 51 yaşında, bir büyükşehir belediyesine bağlı bir huzurevinde çalışıyor.*)

Yani hastalarla ister istemez, devamlı gittiğimiz için samimi bir ilişkimiz oluyor. Yani, bir teyze, bir amca olarak görüyoruz onları. Onlar da bayağı sıcak davranıyor bize.
(*Leyla, 25 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.*)

Çünkü ben şu an burada yeniyim ama mesela burada beş yıllık çalışan bir kişi bir hastaya sürekli bakarsa o artık onun kızıdır o onun annesi ya da babasıdır. “Anneciğim”, “babacığım” ya da “teyzeciğim”, “amcacığım”... O öyle görüyor ve öyle kalıyor artık.

(Dilek, 20 yaşında, özel bir uğun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Ücretli bakım emeğinin, bakım ihtiyacı olan kişiye fiziksel bakım (yaşlı yıkama, yemek yedirme, pansuman, kuaför, vs.) vermekten öte bir durum olduğu ve kurumlarda bakım veren ile alan arasında kurulan ilişkilerin niteliğinin burada belirleyici olduğu ifade ediliyor.

Bunu samimi, içten, severek yapmadığın sürece yani, ailede de aynıdır, dışarıda da aynıdır diye düşünüyorum. Yani, ben gittiğim hastaların hepsine, benim kendi başıma ve ailemin başına nasıl gelecekte o şekilde davranıyorum. Ailemin de Allah korusun, başına bir şey gelse, onlara ne yapıyorsam, onlara da aynısını yapıyorum. Çünkü onlar bize muhtaç. Yani düşünebiliyor musunuz, aylarca ve günlerce banyo yapmayan insanlar... Yatak yarası nedir bilmeyen insanlar... Nasıl davranılması gerektiğini hiçbir şekilde bilmiyorlar. Yani, bizim ağzımızdan çıkan bir cümleye bile muhtaçlar yani, öyle söyleyeyim. Ya bu insanlara karşı tabii ki samimi ve içten olmak gerekiyor, dürüst davranmak gerekiyor”.

(Leyla, 25 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Bizi kızları gibi görüyorlar, oğulları gibi görüyorlar. Tabii, öyle gören yaşlılarımız da var. Yani, alışıyoruz, duygusal bağ kuruyoruz. Yani, onların dünyaları biz oluyoruz. Onlara teselli veriyoruz, sevinçlerine ortak oluyoruz. Onlar da bizi işte, dediğim gibi gerçekten kızları yerine, evlatları yerine, torunları yerine koyuyorlar. Öyle bir bağımız oluyor, duygusal bağımız.

(Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Aile temelli bakım ilişkileri bakım çalışanları açısından bir referans noktası. Aile içinde verilen bakım ile sosyal hizmet kurumu içinde verilen bakımı karşılaştırma noktasında ‘aile gibi olma’, ‘ailesi gibi bakma’, ön plana çıkan temalardan bazıları. Ücretli bakım emeğinin referans noktası ücretsiz bakım emeği olarak duruyor ve özel alandaki toplumsal yeniden üretim ilişkileri kamusal alanda bakım çalışanı ve bakım alan arasında kuruluyor.

[Bakım] çok özveri isteyen bir şey yani. Ücretsiz de bakmış olsaydım yine herhalde böyle ilgilenirdim. Çünkü onlar gerçekten ihtiyacı olan bir insanlar yani, yaşlılar yani. Onlar da bize sevgiyle, bir evladımış gibi gerçekten sevgiyle bakıyor onlar da bize hep. Biz nasıl onlara davranıyorsak onlar da bize ona göre davranışları değiştir. Ailenin bir parçası gibi oluyorlar ve onları gerçekten özlüyoruz bile. Yani ailenin gerçekten bir parçası gibi oluyorlar. Ben hala mesela, emekliliğim geldiği halde emekli olamıyorum, çünkü onları özlüyorum. Zaman geliyor, onları görmek istiyorum. Yani, ailenin bir parçası gibi oluyorlar gerçekten. Çünkü çocuklarından daha çok bizlerle beraber oldukları için bizi de bir evlatları gibi görüyorlar artık. Biz de onlara bir aile ortamı yaratmaya çalışıyoruz orada.

(Filiz, 51 yaşında, bir büyükşehir belediyesine bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Tabii ki de bu kişilere ailesi tarafından bakılsa tabii ki de daha iyi olur. Sonuçta bizim verdiğimiz bakım bir yere kadar. Yemeğini veriyoruz, suyunu veriyoruz, hani, her şeyi yapıyoruz, ama... Altını temizliyoruz, banyosunu yaptırıyoruz, ama evde bakıldığı kadar olmaz. Kendinizden düşünün, siz de yatalak bir duruma düştüğünüzde ailenizin mi bakmasını istersiniz, başka bir kişinin mi bakmasını istersiniz? Tabii ki de ailenizin bakmasını istersiniz. Her şeyden önce evinizde olmak istersiniz.

(Betül, 22 yaşında, özel bir uzun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Bakım çalışanları için *vicdan* kurum temelli bakım ilişkilerine yüklenen anlamda önemli bir kavram olarak ortaya çıkıyor. Ücretsiz bakım emeğinin temel referans noktası olduğu bir bağlamda, ücretli bakım emeği sadece para karşılığı, yaşamın idamesi için yapılan bir iş olarak değil, bakım çalışanının vicdanını ortaya koyduğu bakım ilişkisinin temel belirleyici olduğu vurgusu öne çıkıyor.

Biraz da vicdanla alakalı bir iş olduğu için bu, hani, çok paraya bakılmıyor. Parası için herkesin yapabileceği bir şey değil. O yüzden kesinlikle vicdanın ön planda tutulması ve gerçekten yaklaşımın samimi olması gerekiyor. Ama yine de herkesin emeğinin karşılığını alması gerekiyor. Yani, herkes kazandığı paranın hakkını verirse zaten sıkıntı olmaz.

(Özge, 22 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Bu iş parayla değil, vicdanla. Oradaki hastalarını bırakıp buraya gelmesi zor oldu buraya. Şimdi, biz buradan ayrılmayı düşünüyoruz. Farklı bir kuruma tayin ya da ona benzer geçişimizi istemeyi

düşünüyoruz. Fakat, oturup mantıklı düşündüğümüzde burada çok yakın olduğumuz hastalar mevcut. Maalesef, onları da bırakıp gidemiyoruz. ... para değil de insanın karakteri, vicdanına bağlı olarak çalışması, bu işi, bu mesleği sevmesi... Zaten bu işi, bu mesleği sevmiyorsa kişi, zaten yapılmaz, yapamaz. İki gün sonra ya kendisi bırakır gider... Çünkü, bu mesleğin yıpranması var. Bu meslek insanı hasta ediyor, bu meslek insanı daha erken öldürüyor. Bunun farkındayız hepimiz. Buradan emekli olduktan sonra kişiler, birebir görüyoruz, 2 yıl sonra tanınmayacak hallere geliyorlar. Çünkü, burada çalışan müdür de olsa, bakım personeli de olsa, orada affedersiniz, sidik kokusu ve o gaita kokusu var ya, insanın yani sağlığını, ciğerini bitiriyor, o derece. Ya bu iş para karşılığı olacak bir iş değil. Bu iş, sevgi, saygı çerçevesinde, vicdanen olacak bir iş.

(Ömer, 29 yaşında, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Yani, zaten bizim işimiz, işimizi yapan kimse içinde vicdan, merhamet, sevgi yoksa isterseniz siz ona trilyonlar verin, gene yapamaz bu işi. Kesinlikle yapamaz. Yani, herkes bakım personeli olamaz. Yani, aileleri, bir insanın ailesi tabii ki daha fazla sevgi verir. Ama o verdikleri sevgi onun bakımını yapabileceği anlamda değildir ki. Yani, önemli olan o yaşlının bakımıysa biz bakımını da yapıyoruz, sevgimizi de verdiğimizizi düşünüyoruz yani.

(Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Bakım emeğinin ilişkisel özelliği iyi bakımı tanımlama çabasının da temel öğelerinden biri. İyi bakım hizmeti dendiğinde vicdanla yapılması gereken bir hizmet olduğu, bakım alan kişinin “aile bireyi gibi” bakılmasının önemi anlatılara yansıyor. Burada zorlukları içinde barındıran bakım emeğinin iyi bakım ilişkileri yoluyla karşılık bulduğu ve sosyal bakımın tanımlanmasında ilişkisel olanın en az bakım pratikleri kadar önemli olduğu ve iyi bakımı tanımladığı söylenebilir.

İyi bir bakım hizmeti, dediğim gibi, hani, aldığın paranın hakkını vermen gerekiyor ve gerçekten vicdanla yapman gerekiyor bakım işini ve hani, yatan hastanın annen, baban ya da anneannen, dedenmiş gibi düşünüp ona göre yaklaşmamız gerekiyor. Bunda hasta yakınları da çok önemli tabii, onların da psikolojisini göz önünde bulundurmak, ona göre bir yol çizersek eğer, sıkıntı yaşanmaz.

(Özge, 22 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

İyi bir bakım hizmeti girişimden çok güler yüzle, şefkatle olur. Girişim zaten bellidir, A'dan Z'ye öğrendiğimiz, kitapta yazan, aynı şeyler

kitapta yazar. Hasta yakını da kitaptan bakıp yapabilir. Ama gerçekten güzel bir bakım güler yüzle, şefkatle, hastanın, hasta yakının ruhunu okşayarak, o anki hastalık durumunu unutturarak olur
(*Mustafa, 23 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.*)

Biz, diyorum ya, burada biz aile gibi oluyoruz. Yani, onlar bizi kızı, oğlu yerine koyuyorlar. Yani, öyle seviyorlar ki, öyle alışıyorlar ki hatta... Biz, bize o kadar çok alışıyorlar ki biz bazen tatile gittiğimizde, izne gittiğimizde arkamızdan ağlayan yaşlılarımız oluyor, "Nerede?" diye merak eden yaşlılarımız oluyor. Tabii, tabii ki doğuyor. Yani, zaten zamanla sevgi... Zaten her gelen yaşlımızı sevgiyle kucaklıyoruz. Ama onların bize olan şeyi zaten zamana kalıyor. O zamanla da biz kısa bir sürede o sevgiyi, o bağı oluşturuyoruz. Dedim gibi, arkamızdan "Nerede?" diye soranlar var, "Niye gelmiyor?" diyenler var, "Gelmeyecek mi?" diyenler var, "Özledik" diyenler var, çok yani. Yazık, bize muhtaç olduklarını biliyorlar, bizim gözümüzün içine bakıyorlar. Onlar sevgisini veriyor, biz de onlara sevgimizi veriyoruz.
(*Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.*)

Bakım Emeğinin Sınırları

Sosyal bakım kurumlarında ücretli bakım emeğinin sınırları nasıl çiziliyor? Bu noktada profesyonel bakımı, sosyal bakım hizmetini nasıl tanımladığımız önemli bir unsur. Özellikle evde bakım hizmetlerinde bakım işinin sınırlarını çizmek daha zor. Bakım çalışanları belli bakım hizmetlerini vermek için belli süreler ile bakım ihtiyacı olan kişilerin evlerinde bulunuyorlar. Ancak ev temelli bakım hizmeti süreçlerinde farklı ihtiyaçlar gözlemlenebiliyor ve bakım çalışanları tanımlanan bakım hizmetinin sınırlarını genişletmek durumunda kalabiliyorlar.

Çok zor durumda olanlar oluyor. Onların, işte, yatak değişimidir, çarşaf değişimidir vesaire, tabii herkes gönüllü olarak, yapmak zorunlu değil, ama elimizden geldiğince yardım ediyoruz onlara. Hani, herkese de destek olmaya çalışıyoruz. Mesela, yıkama işlemi 40 dakika falan sürüyor ortalama, kurulum vesaire, toplama. O sırada hastamız erkeğe kadın hemşiremiz boшта oluyor, eğer hastamız kadınsa erkek hemşiremiz boшта oluyor. O sürede zaten dertlerini anlatıyorlar, sıkıntılarını anlatıyorlar, çünkü biraz da hasta yakının psikolojisi ona göre olduğu için, psikolojik durumu. Onlar bir konuşma ihtiyacı duyuyorlar, o sürede bayağı anlatıyorlar, konuşuyoruz, dertleşiyoruz. Tabii arkadaşlarımız da çizgisine göre yaklaşıyorlar yakınlara, ne çok yakın samimiyet kuruyoruz ne de çok resmi. Ortada yürütmeye çalışıyoruz.

(Özge, 22 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Bazı hastalarımız gerçekten kimsesiz ve muhtaçlar. Onlar da bizim toleransımıza kalmış. Hastanın çarşafı, yatağının çarşafı değişmek istiyordur, yani en basitinden, hastanın musluğu akmiyordur, çalışmıyordur, hani, elinden geliyorsa, yapıyorsun veya ampulü takması gerekiyordur, patlamıştır, onu değiştiriyorsun. Mümkün olduğunca böyle, muhtaç olan hastalara yardımcı oluyoruz.

(Mustafa, 23 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Personel olmadığı için işimizin dışında da işler yapıyoruz mecbur kalınca. Yapıyoruz. O da personel yetersizliğinden oluyor.

(Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Oraya gittiği zaman insanlarla iki kelime yapabilecekse o insan, onu yeğliyor yani üç beş kelime konuşayım da, muhabbet edeyim de, kafamda işte şeyler değişsin, diyen insanlar çıkıyor karşımıza yani! O, onlarla karşılaşmıyor değiliz, çünkü insanlar belli bir yaştan sonra çok yalnızlaşıyor, bu bir gerçek. Onun için de, biz kendi meslek grubumuz olarak ne yapabiliriz? En fazla gittiğimiz zaman iyi telkinlerde bulunuyoruz.

(Atakan, 38, bir ilçe belediyesine bağlı ev temelli bakım hizmetlerinde çalışıyor.)

Bakım çalışanları çoğu zaman bakım alan kişinin talepleri ile verdikleri bakım hizmetinin sınırlarını ve kaidelerini müzakere etmek durumunda kalabiliyorlar. Özellikle ev temelli bakım hizmetlerinde görev yapan bakım çalışanlarının bakım emeğinin sınırlarını çizmede daha fazla zorlandıkları söylenebilir. Karşılıksız bakım emeğinin hane içinde doğan bakım ihtiyaçlarının sınırsızlığı ile tanımlandığı, bakımın kadının yaşamının her anını belirlediği bir ilişkiyel emek biçimi olduğu düşünüldüğünde, ücretli bakım emeğinin de sınır koyma konusunda bakım çalışanlarını sürekli bir müzakere sürecinde tuttuğu söylenebilir.

Beklenti mutlaka oluyor. Yani, mesela, banyoya gidiyorsun, işte, bizim kullandığımız mesela, "kese" dediğimiz, kese değil, daha yumuşak, onların cildine uygun, böyle, pamuksu bir malzeme var. Onu kullanıyoruz biz kese yerine. Çünkü çok, günlerce banyo yapmıyorlar, hani, "İyice böyle beni yıka" diyor mesela, şimdi onu kendi kesesiyle yapmak istiyor, ama bu olabilecek bir şey değil, biz bunu biliyoruz. E onu istiyor mesela. Bu olabilecek bir şey değil. Bizim malzemeyi kullanmamız gerekiyor. Böyle bir şey isteyebiliyorlar ya da benzeri

şeyler. Onların sağlığına zarar verebilecek bir şey yapmamak adına yapmıyoruz, yoksa yapabileceğimiz her şey hani, görevim dışında bile olsa yardımcı olmaya çalışırım tabii ki yani, yapabileceğim bir şeye sayet.

(Leyla, 25 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Bakım Emeginin Fiziksel ve Psikolojik Zorlukları

Bakım emegi çalışanlar için hem fiziksel hem de psikolojik zorlukları beraberinde getiriyor. Bu bağlamda, bakım emeginin zorlukları bakım çalışanlarının anlatılarına yansıyor. Bakımın hem psikolojik hem fiziksel zorlukları mevcut.

Çok aşırı kilolu, obez, makineye bağlı hastalarımız oluyor, gerçekten yikanmasında zorluk çektiğimiz, böyle, biraz bunaltan hastalarımız oluyor ya da çok, gerçekten psikolojik durumu kötü olan, şeyden memnun olmayan, sürekli böyle, çok sinirli olabilir, ne bileyim, çok farklı istekleri olabilir vesaire. Böyle durumlarda hastaları idare etmek açısından zor oluyor hem iletişim konusunda hem de hizmeti verme konusunda biraz sıkıntı yaşayabiliyoruz nadir de olsa.

(Özge, 22 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Vallahi, canım, biz 12 saat, doğru dürüst pek dinlenemiyoruz. Hani, böyle, çok nadir, aralarda hani, 5'er-10'ar dakikalık bir zaman olursa oturuyoruz. Bazı günler hiç oturamıyoruz, 12 saat koştur koştur geçiyor. Yani, eve, evimize gittikten sonra dinlenebiliyoruz anca. Yani, mesai dışı saatlerimizde dinlenebiliyoruz. Başka türlü dinlenemiyoruz.

(Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Tabii sırtıma çok yük bindiğini, çok yorgunluk bindiğini düşündüğüm zaman beni çok zorluyor, psikolojik olarak basıyor yani. Bugün işe başladım, yine şu görevler var bunu öyle yapacağım ama çok zorladığı zaman oluyor açıkçası. Bir de o hasta senden çok şey bekliorsa, bu elbise olmaz bunu değiştir, ondan sonra bilmem “Saçımı kesme, az kes”, ne bileyim, “Yatağımı düzle” diyorsa daha zor oluyor diyebilirim.

(Dilek, 20 yaşında, özel bir uzun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Berkman (2019)'un da vurguladığı gibi bakım yükü bakım çalışanları üzerinde fiziksel ve zihinsel anlamda aşırı yorgunluğa neden olmaktadır. Bakım kurumu sınırları içinde yaşanan zorluklara ek olarak bakım emeginin bakım kurumu sınırları dışına

taşıdığı durumlar da söz konusu. Örneğin, hastalanan yaşlıların refakatçisi olarak hastaneye gitmeleri bakım çalışanlarının görevlerinden biri olarak anlatılara yansıyor. Hastane refakatçiliğinin zorlu süreçlerden bir olduğu vurgulanıyor.

Yanlarından refakatçi olarak gidiyoruz. Tabii, sürekli de acilde kalıyoruz. Yani, yatışları olmadığı sürece acilde kalıyoruz. Mesela sekiz saat, on saat kaldıklarımız oluyor yanlarında, acilde ve çok yoğun geçiyor bazen. Bu çalışma süreçlerimiz bayağı bir zorlanıyor bazen. Sekiz saat acilde kalmak gerçekten çok yorucu oluyordu ayak üzerinde. Sürekli ayaktasın, yanlarındasın. Yani gerçekten zor oluyor ve yorgun geliyorduk yani, yoruluyorduk yani.

(Filiz, 51 yaşında, bir büyükşehir belediyesine bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Bakım çalışanları bakım emegi süreci içinde birtakım durumlarla duygusal bağ kurmakta ve bu da çalışanlar için psikolojik zorluklara yol açmaktadır. Bu araştırmada ağırlıklı olarak psikolojik zorlukların dile getirildiği söylenebilir.

Duygusal kısım biraz zor. Çünkü gerçekten çok kötü durumda olan hastalar var. Fiziksel kaybı olan hastalar var. Çok sevdiğimiz hastalarımız var, hani genç yaşta vefat eden ya da çok genç yaşta hastalığa sahip olan hastalarımız var. Bir üzüntü oluyor illaki. Hani, bu üzen kısım biraz zorluyor bazen. En çok yoran psikolojik kısmı olur. Çünkü, nasıl anlatayım? İnsanlarla iletişime geçmeye çalışıyoruz, o yüzden, hani, sürekli konuşarak onlarla iletişime geçmek beynen daha çok yoruyor bizi.

(Özge, 22 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Ya mesela, şu pandemi sürecinden bahsedecek olursak, 14 gün üst üste çalışmak, bir. İkincisi, o maalesef, pis kokular. O istesek de çıkmıyor. Çünkü temiz yaşlımız da var, pis yaşlımız da var. Her ne kadar uğraşsak da yaşlının biri mesela, idrarını yapar, tuvalette de yapsa üstüne de sıçradığı oluyor ya da üstüne de yaptığı oluyor ve o da kaloriferin üzerine bırakır kurumaya, daha sonrasında tekrar giyer. Bunu hiçbir şekilde anlatamıyoruz mesela. Bu da maalesef, o katın bütün yaşlılara etkisi oluyor ve koku olarak personele de etkisi oluyor, gelen gidene de etkisi oluyor. Otomatikman, bu kokuya maruz kalmış kişi de sağlığından ödün vermek zorunda kalıyor. Yani, daha sıralanabilir aslında.

(Ömer, 29 yaşında, bakanlığa bağlı kamu huzurevinde çalışıyor.)

Bakım Çalışanlarının Çalışma Koşulları ve Emek Piyasasındaki Kırılganlıkları

Görüşmelerde belediyelerin ev temelli bakım hizmetleri satın aldığı yüklenici firmalarda çalışmakta olan bakım çalışanları tarafından ortak olarak ifade edilen bir nokta da çalışmakta oldukları firmanın bir sonraki ihale sürecinde bakım hizmetlerinin yükleniciliğini üstlenememesi sonucu işlerini kaybetme korkusuydu:

Mustafa: Geleceğiyle ilgili... Bu, iş anlamında olmazsa olmaz bir iş. Hastaların özel bakımlarının, öz bakımlarının mutlaka devlet tarafından veya kendileri tarafından bir şekilde karşılanması gerekiyor. İşimizin geleceği olarak bu vazgeçilmez bir branş. Fakat bizim çalıştığımız kurum olarak, ihaleli işlerde çalıştığımız için ihaleli işlerde her sene iş için ihale açılır, firmalar ihaleye girer ve ihale sonucuna göre yeni firma ve çalışacak personelleri kendi firma belirler. Bizim burada firmamızın ihaleyi kaybetmesi durumunda bizim işsiz kalmamız gibi bir riskimiz var. Tek durum bu.

Araştırmacı: Bu sizde bir endişe yaratıyor mu?

Mustafa: İllaki. Sonuçta severek yaptığımız bir iş ve her sene aynı sorunu, aynı sıkıntıyı yaşıyorsunuz. Acaba işsiz kalacak mıyım veya başka bir durum olacak mı? İhaleyi başka bir kurum mu kazanacak?

(Mustafa, 23 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Bu alıntı literatürde de sıklıkla bahsedilen bakım çalışanlarının eğreti ve güvencesiz koşullar altında çalışmak zorunda kalmaları ve emek piyasasında kırılgan bir pozisyona sahip oldukları düşüncesini güçlendiriyor. Bakım çalışanlarının maruz kaldığı ağır çalışma koşullarının yol açtığı fiziksel ve zihinsel zorluklar da görüşmelerde öne çıkan noktalar arasında:

Daha adil bir şekilde olması için çalışma saatlerinin düşürülmesi gerekiyor. En önemlisi, hasta yanındayken 12 saatlik çalışma da olsa, 8 saatlik çalışma da olsa en az, 8 saatlik çalışmada en az 2 saat, 12 saatlik çalışmada en az 4 saat o bölgeden çalışan personelin uzaklaştırılarak dinlenmesine öngörülmesi gerekiyor. Ben bu işin içindeyim ve gerçekten buna personelin, çalışan kişilerin gerçekten çok ihtiyacı var. İsterse yaşlı yanında geçirsinler bu dinlenme saatlerini, isterlerse kendine ayrılan bir dinlenme alanında - ki öyle bir dinlenme alanını da ben daha görmedim burada-. En önemlisi gece çalışmalarında uyumalarına elverişli olması. Ashında yasal olarak var, ama bu karşı çıkılıyor, "Yok" diye. Personeller çok mağdur ediliyor bu konuda. Bu konuda bu şekilde iyileştirmeler, en önemlisi de ücretlerde iyileştirmeler olması gerekiyor bence.

(Ömer, 29 yaşında, bakanlığa bağlı kamu büzürevinde çalışıyor.)

Berkman'ın (2019) bulgularıyla paralel olarak, kurumlarda yetersiz sayıda personel istihdam edilmesi bakım çalışanlarının çalışma koşullarını ağırlaştıran bir unsur olarak anlatılara yansıyor:

Personellerin çoğalmasını istiyoruz yani, böyle huzurevlerinde daha iyi, daha kaliteli bir hizmet sunabilmemiz için huzurevlerinde personellerin daha fazlalaşması gerekiyor.

(Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Ya en azından, hani, işleyişteki gibi 6 kişiye bir tane bakıcı düşse, daha iyi olurdu. Daha iyi bakılırdı hastalar, daha iyi görürdün. Mesela, kıyafetlerini daha iyi bilirdin. Kıyafeti kirlendiğinde görürdün, daha iyi bakımını vermiş olurdun mesela. 6 tane, sonuçta 6 tane nerede, 35 tane nerede?

(Betül, 22 yaşında, özel bir uzun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Toplumun temel işlerinden olan bakım alanında yaygın olarak rastlanan ağır çalışma koşullarının hafifletilerek çalışan haklarının güçlendirilmesi ivedi bir nokta olarak karşımıza çıkıyor.

Bakım Emeğinin Değeri ve Saygınlığı

England'ın bakım emeğinin teorik çerçeveleri olarak belirlediği değersizleşme, kamu yararı, sevgi tutsaklığı, duygunun metalaşması, sevgi ve para boyutlarından değersizleşme, bakım işinin kadınlarla bağdaştırılması nedeniyle toplumsal cinsiyete dair kültürel ön yargıların bakım alanında devlet desteği ve ücretleri sınırlandırmasını vurgular (2005: 381-382). Bakım emeğinin toplumda gördüğü değer bu noktada önemli. Bir yandan pandemi döneminde bakım çalışanlarına olan ilgini arttığı yönüne bir gözlem yapılabilecekken, tarihsel olarak toplumsal yeniden üretim biçimi olarak ücretsiz bakım emeğine kamusal alanda bir değer atfedilmemiş olması ücretli bakım emeğinin de toplumdaki düşük statüsünü belirliyor.

COVID döneminde de zaten bunu pekiştiren bir süreç yaşadık. Gerçekten sağlık personeline, bakım personeline halk tarafından bir saygı şu an gözle görülür bir şekilde var.

(Mustafa, 23 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Ben bundan bir yıl öncesinde, ya da bir yıl... 14-15 ay öncesinde Almanya'ya gidecektim. Sebebi, bu işin Almanya'da daha çok saygınlığı, doktor mesleğinden daha çok saygınlığı olduğunu biliyorum ve şu an Almanca da var. Almanya'yla kıyaslayacak olursak, Almanya'da bu iş en üst seviyede tutuluyor. Ama bizim ülkemizde

"Ben bakım işi yapıyorum" denildiğinde gıptayla bakan da var. Yani, nasıl gıptayla bakıyor? Çok küçültüyorlar. Evet, çok küçümsenecek bir iş olarak görüyorlar. Hâlbuki tam tersi, benim için bu işi yapanlar hiçbir zaman küçümsenmez, çünkü kolay bir işte çalışmıyorlar. Bir de gıptayla bakan, bir de: "Gerçekten harikasınız, biz bu işi yapamayız." diyorlar. O yapmaktan kastettikleri iş de alt bakımı, yani bezini alıp değiştirmek, o kokuya maruz kalmak. "Bazen çocuğun bezini bile değiştirirken sıkıntı çekiyoruz" diye olaya sadece duygusal yönden bakıyorlar. Maalesef bu işin içeriğine bakmıyorlar. Almanya'da bu iş böyle, sanki çok devasa bir iş ki çoğunlukla yapanlar saygıyla, önünde eğilenecek bir iş olarak görüyorlar. Yani, Türkiye'de bir saygınlığı yok. Almanya'yla kıyasladım ben küçük bir şekilde, ama günümüz şartlarında bu duygu olayını da karıştıracak olursak, mesela, bir bayan çalışan bir erkekle tanıştığında "Ben bakımcıyım" diyemiyor. Dese bile ya tiye alıyorlar, "Ya dalga geçiyor!" diyorlar, çünkü yakıştıramıyorlar. Maalesef bu iş bizim ülkemizde çok basit bir iş değil. Yani, saygınlığı olan, herkes "Ya ne güzel bir iş yapıyorsun" diyebilecek bir kapasiteye sahip değil. Ben bir kişiyle tanıştım bu işi daha önce yapmış olan, otobüste karşılaştım ve kadın dedi ki... Bindim otobüse, otobüs şoförüyle tartışmışım o gün için. Kadın dedi ki: "Ben bu ülkeye" dedi, "yaşlılara baktım, altlarını temizledim" dedi, benim ne iş yaptığımı bilmiyordu o adam, adam da yanındaydı. "Fakat" dedi, "o kadar çok dua aldım ki ben bu işten. Yeri geldi altlarını temizledim, yeri geldi dualarını aldım. Ben üniversite okumadım" dedi, "ama ben çocuğumu çocuğumu bu iş sayesinde okuttum, bu iş sayesinde çocuğuma çocuğuma ekmek götürüyorum ve şu an onlar ekmeğini eline aldılar." dedi. Tek saygınlığını ben bu işin, o kadın böyle rahat bir şekilde konuşabiliyorsa ya saygınlığı gerçekten var bu işin Türkiye'de, ama ben hiçbir zaman göremedim, bir tek o kadında gördüm ya da o kadın bu yaptığı işin ne kadar saygın olduğunu anlatmaya çalışıyor herkese. Bir ona rastladım. Onun haricinde, bu denenebilecek bir şey, sokağa çıkıp "Ben bakım işi yapıyorum" dediğinizde insanların çok güzel bir iş yaptığınızı söyleyecekleri, ama kendilerine "Yap" dediğinizde öğrenerek bakacaklarını düşündüğüm bir şey bu Türkiye'de.

(Ömer, 29 yaşında, bakanlığa bağlı kamu büzuresinde çalışıyor.)

Toplumda saygı ve kabul görmek istiyoruz yani artık hem maddi hem manevi. Maddiyat da çok önemli. Çünkü biz burada gerçekten hem fiziki hem de manevi, ruhsal çok çöküntü içindeyiz yani, çok zor bir... İşimiz çok zor gerçekten, hem fiziksel olarak hem ruhsal olarak, ikisi

de. İkisinin de karşılığını alması lazım. İkisi, ikisinin de anlaşılması lazım, dediğin gibi, toplumda, anlaşılmamız lazım.

(Zeynep, 51, bakanlığa bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Mesela, "Ne mezunusun?", "Yaşlı bakım mezunuyum", "Okuyacak başka bir şey bulamadın mı?", "Yapılır mı?", "İnsanların pisliğiyle mi uğraşacaksınız?" gibi şeyleri çok duyuyor insan.

(Betül, 22 yaşında, özel bir uzun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Bizim toplumumuzda, ben şöyle söyleyeyim, bu bölümü okumaya kalktığımda başta anne babamdan bir tepki gördüm, "Ne yapacaksın? Yaşlıların altını mı temizleyeceksin?" diye bir tepki gördüm açıkçası. "Evet, temizleyeceğim, çünkü hepimiz bir gün yaşlanacağız sen yaşlandığında sana da bakacağım" diye bir söz söyledim ben de. Tepkisi açıkçası pek umurumda değil. Diğerlerine de zaten bu bakıcılara yani burun kıvrarak bakılıyor açıkçası, "Bakıcısın, ha tamam, anladım, işin zor olsa gerek Allah sabır versin" deyip geçiştiriyorlar ki o hissi anlıyorum gayet iyi anlıyorum ama pek bir değer gördüğünü söyleyemiyorum. Ama mesela ben takip ettiğim kadarıyla Almanya gibi bir ülkede bakıcı insan işi zordur, evet yani çok zor bir meslek olduğu için kimse de yapmak istemiyor ve imrenilerek de bakıldığını söyleyebilirim. Ama burada öyle bir şey değil, küçümsenerek de bakılabilir yani.

(Dilek, 20 yaşında, özel bir uzun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Artan Sosyal Bakım İhtiyacı ve İyi Bakım Politikalarına İlişkin Görüşler

Bakım çalışanlarının gözlemleri sosyal bakım kurumlarına duyulan ihtiyacın gittikçe arttığı, aile temelli bakımın sürdürülmesinin zorlaştığı yönünde.

Ailede artık bakamıyorlar çünkü yaşlılarımıza, bakamıyorlar. Çünkü çalışma süreçleri olduğu için insanlar artık yaşlılarına bakamıyorlar evlerinde. Bence böyle kurumlar daha güzel. Böyle kurumlarda yani yaşlılara baktırmak, yani yaşlılara gayet güzel bakıyorlar bu şekilde.

(Filiz, 51 yaşında, bir büyükşehir belediyesine bağlı bir huzurevinde çalışıyor.)

Gittiğimiz evlerin birçoğunda çocukları ya da anne-baba, artık yatalak her kimse yakınlarının birçoğunun ilgilenmediklerini çok iyi biliyorum. Tabii ki bu bir yabancı kendi ailesi gibi bakabilir mi sorusu tartışılır,

ona bir şey diyemem. Ama bence öyle değil ya, yani öyle insanlar da var. Yani, kendi ailesinden çok çok daha iyi bakabilecek insanlar da var. Evet, bence sevgi parayla ölçülebilir bir şey değil, ama dediğim gibi, yine aynı yere geliyoruz. Yani, severek ve isteyerek yapan bir insanın ailesinden de olsa, başka biri de olsa bence fark etmez yani. Çünkü şöyle, biz mesela, örnek veriyorum, pansuman yapmaya gidiyoruz, bakamıyorlar bile yani, hani yaraya bakamıyorlar bile örneğin. Hani, çok dehşet yaralara gidiyoruz biz. Dokunamıyorlar bile. Dokunması gerekiyor mesela, onu yapması gerekiyor, işte, "Midem bulanıyor", "başım dönüyor, göremiyorum" vesaire tarzında şeyler duyuyorum hep mesela.

(Leyla, 25 yaşında, bir büyükşehir belediyesine evde bakım hizmeti sağlayan taşeron bir firmada çalışıyor.)

Aile içinde bakılan hasta var bakılamayan hasta var, dediğim gibi bir hasta çok fazla bağıyor, onu apartmanda tutamayız geceleri... Aile içinde bakım olabilir, benim için sorun değil, illa aile içinde bakılacak diye bir şey yok. Yani kuruma gönderilen hastalar başından savılmıyor. Yani bazı aile yakınları öyle, başından savıyor, koyuyor ve senede bir kere ziyaret ediyor, öyle yanlış bir şey tabii ki de. Haftada bir ziyarete gelirse hiçbir sıkıntı olmaz diye düşünüyorum.

(Dilek, 20 yaşında, özel bir uzun dönemli bakım kurumunda çalışıyor.)

Bu bağlamda da iyi bakım politikalarına ihtiyaç var. Sosyal bakım hizmetlerinde çalışanların sayısının artırılması, farklı destek mekanizmaları ile bakım çalışanlarının desteklenmesinin önemi bakım çalışanların anlatılarına yansıyor.

Sonuç

Evrensel sosyal bakım hizmetleri, Türkiye’de bakım rejimi tartışmalarında önemli bir yerde duruyor. Bu tartışmanın önemli unsurlarından biri kamusal sosyal bakım hizmetlerinin yaygın hale getirilmesi iken, bir diğer konu sosyal bakım hizmetlerinde bakım çalışanlarına iyi çalışma koşulları sağlanması. Araştırmamızda, sosyal bakım alanında görev yapan bakım çalışanlarının bakış açısından bakım emegini ilişkiselliği ve sınırları içinde tanımlamaya çalıştık. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir unsur, ücretli bakım emeginin tanımlanırken referans noktasının ücretsiz bakım emeği olması. Bir nevi aile temelli bakım değerlerinin kamusal alana taşınması. Bu bakımın ilişkisel bir emek biçimi olmasından da kaynaklanıyor. Bakım çalışanları iyi bakım ilişkileri dendiğinde aile temelli güven, vicdan ve karşılıklı yakınlık içinde verilen bakım emeğine olumlu bir anlam

yüklüyorlar. Bu profesyonel olarak içinde fiziksel ve psikolojik zorlukları barındıran bakım emeğinin bakım çalışanları açısından değerli bir iş olarak tanımlanmasını da kolaylaştırıyor. Burada bakım emeğinin sınırlarını çizmek konusunda da kolay bir yolun olmadığı söylenebilir. Özellikle evde bakım çalışanları, iş tanımları dışında destek verdiklerini anlatılarına yansıtıyorlar. Bu noktada bakım emeğinin ilişkisel boyutunu ve ortaya çıkan ihtiyaçlar bağlamında sınırlarını çizmenin zorluklarını ortaya koyuyor.

COVID-19 sonrası sosyal bakım hizmetleri ve ücretli bakım emeği toplumsal yeniden üretimin inşası için temel alanlar olarak daha fazla önem kazanacak. Bu noktada sosyal bakımın bakım çalışanlarının gündelik pratikleri ışığında tanımlanması, sınırlarının sorgulanması ve iyi bakım, iyi çalışma koşulları gibi sorulara aranacak cevaplar toplumsal yeniden üretimin alanını ve sosyal bakım hizmetlerinin de geleceğini belirleyecek gibi duruyor.

Extended Summary

With the increase in the care needs of individuals during the COVID-19 pandemic process, discussions on care services have been on the agenda throughout the world. On the one hand, the fact that unpaid care work became visible again with the pandemic as the main determinant of gender inequalities, and on the other hand, the working conditions of care workers, which are considered essential workers of the society, aggravated during the epidemic process, reminded once again the importance of care work within the scope of social care services. When we talk about the care crisis today, we are talking about the devaluation of care work on the one hand and the crisis of the marketization of social care services on the other. In this context, not only unpaid care work but also paid care work emphasizes the importance of re-establishing the social reproduction area where the destruction of capitalism is experienced, with an egalitarian and fair approach; universal social care services stand in an urgent place for the construction of social reproduction. Universal social care services are closely related to how we envision a social transformation in response to the destruction of capitalism and the emergence of the care crisis. This article discusses the importance of demanding social care services as a universal public service, which has started to resonate in the field of social policy and social services, in the context of Turkey's changing care regime and care labour context.

Universal social care services occupy an important place in the care regime debates in Turkey. The long-term care policy domain is going through a profound transformation process due to rapid population ageing and changes in family patterns in Turkey. The field of long-term care in Turkey has gone through a rapid transformation process, particularly in the last decades. While the long-term care field is being marketized with increasing momentum, the capacity of the care

policies to respond to the needs of the elderly population is controversial. In this picture, whereas one of the important elements of this discussion is to render public social care services widespread, another issue is to provide good working conditions for care workers in social care services. In Turkey's transforming care regime, the approach of care workers working in long-term care institutions to care labour has a guiding quality when thinking about universal social care services.

Care is a relational concept, and care work includes emotional and psychological burdens and relational processes in this context. This study attempts to define care work within its relationality and boundaries from the perspective of care workers working in the field of social care. The research's findings are based on a qualitative study of in-depth interviews with 11 care workers employed by public, municipal, and private long-term care facilities. It is thereby discussed what social care professionals mean by the word "care," what they believe the boundaries of care work to be, and how they see themselves in the job market. An important element to focus on here is that the reference point when defining paid care work is unpaid care work. When we consider paid and unpaid care work from the perspective of social reproduction, it can be said that care relations in social care institutions find meaning by associating and comparing paid care work with unpaid care work provided within the family. The importance of the relational elements of social care comes to the surface in the stories of care workers working in social care services as a field of social reproduction.

When care workers are asked about good care relationships, they attribute a positive meaning to care work given in the family as a response. This makes it easier to define care work, which includes physical and psychological difficulties as a professional, as a valuable job for care workers. It can be said that there is no easy way to draw the boundaries of care work. Mainly, home-based care workers reflect in their narratives that they deliver tasks outside of their job descriptions. At this point, this phenomenon reveals the relational dimension of care work and the difficulties of drawing its boundaries in the context of emerging needs.

The findings of our research underline the significance of providing post-pandemic universal social care services and improving the working conditions of care workers while also highlighting the significance of making paid care labour valuable to increase social welfare. Post-COVID-19 social care services and paid care labour are likely to become more critical as key areas for the construction of social reproduction. At this point, the definition of social care in the light of the daily practices of care workers, questioning its boundaries, and addressing questions such as good care and good working conditions seem to determine the field of social reproduction and the future of social care services.

Beyanlar

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Akkan, B. (2017) “The Politics of Care in Turkey: Sacred Familialism in a Changing Political Context”, **Social Politics**, 25, 1, 72-91.
- Akkan, B. (2018) “Türkiye’de Aileci Refah Rejiminin Dönüşen Çehresi: Engelli ve Yaşlı Bakımı Politikalarında Devamlılık ve Değişim”, Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan (der.) **Türkiye’nin Büyük Dönüşümü: Ayşe Buğra’ya Armağan** içinde, İstanbul: İletişim, 401-420.
- Akkan, B. (2020) “An Egalitarian Politics of Care: The Intersectional Inequalities of Gender, Class and Age”, **Feminist Theory**, 21, 1, 47-64.
- Akkan, B. (2021) “COVID-19 Salgını ve Bakım Krizi: Finansallaşmış Kapitalizm ve Yaşlı Bakım Evleri”, Murad Tiryakioğlu (der.) **Afetlerle Yoksullaşma: Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler** içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 57-76.
- Anttonen, A. ve Sipilä, J. (1996) “European Social Care Services: Is it Possible to Identify Models?”, **Journal of European Social Policy**, 6, 2, 87-100.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2022) “Gender Inequality, the Welfare State, Disability and Distorted Commodification of Care in Turkey”, **New Perspectives on Turkey**, 66, 61-87. doi:10.1017/npt.2020.35
- Aulenbacher, B. ve Leiblfinger, M. (2019) “The Fictitious Commodity Care and the Reciprocity of Caring: A Polanyian and Neo-Institutionalist Perspective on the Brokering of 24-Hour Care”, Atzmüller, R., Aulenbacher, B., Brand, U., Décieux, F., Fischer, K. ve Sauer, B. (der.) **Capitalism in Transformation: Movements and Countermovements in the 21st Century** içinde, London: Edward Elgar Publishing, 245-260.
- Aykan, H. ve Wolf, D. A. (2000) “Traditionality, Modernity, and Household Composition: Parent-Child Coresidence in Contemporary Turkey”, **Research on Aging**, 22, 4, 395-421.
- Azad, A., Sernbo, E., Svärd, V., Holmlund, L., Björk Brämberg, E. (2021) “Conducting In-Depth Interviews via Mobile Phone with Persons with Common Mental Disorders and Multimorbidity: The Challenges and Advantages as Experienced by Participants and Researchers”, **Int J Environ Res Public Health**. 18, 22, 118-128.
- Azizoğlu, F. (2021) “Huzurevi ve Yaşlı Bakım Rehabilitasyon Merkezleri Sağlık Çalışanlarının İş Yükü ve Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bakker, I. ve Gill, S. (2003) “Global Political Economy and Social Reproduction”, Bakker, I. ve Gill, S. (der.) **Power, Production and Social Reproduction** içinde, London: Palgrave Macmillan, 3-16.

- Bakker, I. (2003) “Neo-liberal Governance and the Reprivatization of Social Reproduction: Social Provisioning and Shifting Gender Orders”, Bakker, I. ve Gill, S. (der.) **Power, Production and Social Reproduction** içinde, London: Palgrave Macmillan, 66-82.
- Başol, O., Sağlam, Y., ve Çakır, N. N. (2018) “Engelli ve Yaşlı Bakım Personelinin Tükenmişlik Seviyeleri ile Çalışma Yaşamı Kalitesi Algısı İlişkisi”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 29, 2, 71-97.
- Berkman, K. (2019) “Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Bakım Hizmeti Çalışanları ve Yaşlı Bireyler Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: Denizli İli Alan Çalışması”, **Journal of International Social Research**, 12, 65, 978-993.
- Bettio, F. ve Plantenga, J. (2004) “Comparing Care Regimes in Europe”, **Feminist Economics**, 10, 85-113.
- Bhattacharya, T. (2017) “Introduction: Mapping Social Reproduction Theory”, Bhattacharya, T. (der.) **Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression** içinde, London: Pluto Press, 1-20.
- Biernacki, P. ve Waldorf, D. (1981) “Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling”, **Sociological Methods & Research**, 10, 2, 141-163.
- Brennan D., Cass B., Himmelweit, S. ve Szebehely, M. (2012) “The Marketisation of Care: Rationales and Consequences in Nordic and Liberal Care Regimes”, **Journal of European Social Policy**, 22, 4, 377-391.
- Bryman, A. (2012) “E-research: Internet Research Methods” **Social Research Methods**, Oxford: Oxford University Press, 653-680.
- Coote, A., Kasliwal, P. ve Percy, A. (2019) **Universal Basic Services: Theory and Practice – A Literature Review**, London: Insitute for Global Prosperity.
- Coote, A. ve Percy, A. (2020) **The Case for Universal Basic Services**, Cambridge: Polity Press.
- Cullen, P. (2019) “The Discursive Politics of Marketization in Home Care Policy Implementation in Ireland”, **Policy and Society**, 38, 4, 606-625.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2021) **2021 Yılı Faaliyet Raporu**, <https://www.csgb.gov.tr/Uploads/sgb/uploads/pages/arge-raporlar/2011-yili-faaliyet-raporu.pdf> (14.02.2022)
- Daly, M. (2001) “Care Policies in Western Europe”, Standing, G. Ve Daly, M. (der.) **Care Work: The Quest for Security** içinde, Geneva: International Labour Organization, 33-55.
- Daly, M. (2002) “Care as a Good for Social Policy”, **Journal of Social Politics**, 31, 2, 251-270.
- Daly, M. ve Lewis, J. (1998) “Introduction: Conceptualising Social Care in the Context of Welfare State Restructuring”, Lewis, J (der.) **Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe** içinde, London: Routledge, 1-25.

- Daly, M. ve Lewis, J. (2000) “The Concept of Social Care and The Analysis of Contemporary Welfare States”, **British Journal of Sociology**, 51, 2, 281-298.
- Daly, M. ve Rake, K. (2003) **Gender and the Welfare State: Care, Work and Welfare in Europe and the USA**, Cambridge: Polity Press
- Danış, M. Z. ve Genç, Y. (2011) “Kurumsal Bakım Elemanlarının Genel Özellikleri ve Yaşadıkları Sorunlar”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 170-183.
- Da Roit, B. (2010) **Strategies of Care: Changing Elderly Care in Italy and the Netherlands**, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Dowling, E. (2021) “Caring in Times of a Global Pandemic”, **Historical Social Research / Historische Sozialforschung**, 46, 4, 7-30.
- Duben, A. (2013) “Generations of Istanbul Families, the Elderly, and the Social Economy of Welfare”, **New Perspectives on Turkey**, 48, 5-54.
- England, P. (2005) “Emerging Theories of Care Work”, **Annual Review of Sociology**, 31, 381-399.
- Eren Bana, P. ve Dayıoğlu, N. (2018) “Yaşlı Bakımevi Çalışanlarının Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, 21, 2, 217-226.
- Esping-Andersen, G. (1990) **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1999) **Social Foundations of Postindustrial Economies**, New York: Oxford University Press.
- Farris, S. ve Marchetti, S. (2017) “From the Commodification to Corporatization of Care: European Perspectives and Debates”, **Social Politics**, 24, 2, 109-131.
- Ferguson, S. (2017) “Children, Childhood and Capitalism: A Social Reproduction Perspective”, Bhattacharya, T. (der.) **Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentering Oppression** içinde, London: Pluto Press, 112-130.
- Ferrera, M. (1996) “The ‘Southern Model’ of Welfare in Social Europe”, **Journal of European Social Policy**, 6, 1, 17-37.
- Fine, M. ve Davidson, B. (2018) “The Marketization of Care: Global Challenges and National Responses in Australia”, **Current Sociology**, 66,4, 503-516.
- Fraser, N. (2016) “Contradictions of Capital and Care”, **New Left Review**, 100, 99-117.
- Fraser, N. ve Jaeggi, R. (2018) **Capitalism: A Conversation in Critical Theory**, Cambridge: Polity Press.
- Gal, J. (2010) “Is There an Extended Family of Mediterranean Welfare States?”, **Journal of European Social Policy**, 20, 4, 283-300.
- Ghaljaie, F., Naderifar, M. ve Goli, H. (2017) “Snowball Sampling: A Purposeful Method of Sampling in Qualitative Research”, **Strides in Development of Medical Education**, 14, 3. DOI: 10.5812/sdme.67670

- Gough, I. (2019) “Universal Basic Services: A Theoretical and Moral Framework”, **The Political Quarterly**, 90, 3, 534-542.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2009) **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008**, Ankara: TÜBİTAK.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014) **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013**, Ankara: TÜBİTAK.
- Henderson, F., Reilly, C., Moyes, D. ve Whittam, G. (2018) “From Charity to Social Enterprise: The Marketization of Social Care”, **International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research**, 24, 3, 651-666.
- Hochschild, A. (1983) **The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling**, Berkeley and Los Angeles: University of California Pres.
- İlkkaracan, İ. (2013) “The Purple Economy: A Call for a New Economic Order beyond the Green Economy”, Röhr, U. ve van Heemstra, C. (der.) **Green Economy and Green Growth: Who Cares? Approaching the linkages between Care, Livelihood and the Green/Sustainable Economy** içinde, Berlin: Life e.V./German Federal Ministry for the Environment, 32-38.
- İlkkaracan, İ., Kim, K. ve Kaya, T. (2015) **The Impact of Public Investment in Social Care Services on Employment, Gender Equality, and Poverty: The Turkish Case**, İstanbul Technical University Women’s Studies Center in Science, Engineering And Technology and The Levy Economics Institute of Bard College, http://www.levyinstitute.org/pubs/rpr_8_15.pdf (09.04.2022)
- Işıkhan, V. (2018) “Kurumda Çalışan Yaşlı Bakım Elemanlarının Bakım Yükünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 29, 1, 1-26.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007) **Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Khalil K, Das P, Kammowanee R, Saluja, D., Mitra, P., Das, S., Gharai, D., Bhatt, D., Kumar, N., ve Franzen, S. (2021) “Ethical Considerations of Phone-based Interviews from Three Studies of COVID-19 Impact in Bihar”, **IndiaBMJ Global Health**, 6(5). DOI: 10.1136/bmjgh-2021-005981
- Korkut, A. (2017) “Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Bakım Elemanlarının Bağlanma Yönelimleri, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Sosyal Destek Algıları, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Demografik Özelliklerin Tükenmişlik ile İlişkisi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Knijn, T. ve Kremer, M. (1997) “Gender and the Caring Dimension of the Welfare States: Towards Inclusive Citizenship”, **Social Politics**, 4, 1, 328-362.
- Leibfried, S. (1992) “Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community”, Ferge, Z. ve Kolberg, J. E. (der.) **Social Policy in a Changing Europe** içinde, Frankfurt: Campus, 245-279.

- Leitner, S. (2010) "Varieties of Familialism: The Caring Function of the Family in Comparative Perspective", **European Societies**, 5, 4, 353-375.
- Lewis, J. (1997) "Gender and Welfare Regimes: Further Thoughts", **Social Politics**, 4, 2, 160-177.
- Lewis, J. (2006) "Care and Gender: Have the Arguments for Recognizing Care Work Now Have been Won?", Glendinning, C. ve Kemp, P. A. (der.) **Cash and Care: Policy Challenges in the Welfare State** içinde, Bristol: The Policy Press, 11-20.
- Lister, R. (2002) "The Dilemmas of Pendulum Politics: Balancing Paid Work, Care and Citizenship", **Economy and Society**, 31, 4, 520-532.
- Mezzadri, A. (2019) "On the Value of Social Reproduction: Informal Labour, the Majority World and the Need for Inclusive Theories and Politics", **Radical Philosophy**, 2, 4, 33-41.
- Milne, A. (2020) "Notes on a Scandal: Coronavirus & Care Homes for Older People", **Social Work 2020 under Covid-19 Magazine**, <https://sw2020covid19.group.shef.ac.uk/2020/06/03/notes-on-a-scandal-coronavirus-care-homes-forolder-people/> (07.03.2022)
- Moreno, L. (2006) "'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refahı", Buğra, A. ve Keyder, Ç. (der.) **Sosyal Politika Yazıları** içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 375-395.
- Naldini, M., Wall, K. ve Le Bihan, B. (2013) "The Changing Mix of Care in Six European Cities", Le Bihan, B., Martin, C. ve Knijn, T. (der.) **Work and Care Under Pressure: Care Arrangements Across Europe** içinde, Amsterdam: Amsterdam University Press, 171-194.
- Novick, G. (2008) "Is There a Bias against Telephone Interviews in Qualitative Research?", **Res Nurs Health**, 31, 4, 391-398.
- OECD. (2020) **Who Cares? Attracting and Retaining Care Workers for the Elderly**, Paris: OECD Publishing.
- Opdenakker, R. (2006). "Advantages and Disadvantages of Four Interview Techniques in Qualitative Research", **Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research**, 7(4). <https://doi.org/10.17169/fqs-7.4.175>
- Orloff, A. S. (1993) "Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States", **American Sociological Review**, 58, 3, 303-328.
- Özbay, F. (2015) **Dünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkaplan, N. (2009) "Duygusal Emek ve Kadın İş/Erkek İş", **Çalışma ve Toplum**, 21, 2, 15-23.
- Özmete, E. (2016) "Yaşlı Bakımı İşinin Psiko-Sosyal Riski: Kurumsal Yaşlı Bakımında Çalışanların Stres Nedenlerinin, Tükenmişlik ve İş Tatmini Düzeylerinin Değerlendirilmesi", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17, 1, 243-261.

- Palier, B. (2019) "Work, Social Protection and the Middle Classes: What Future in the Digital Age?", **International Social Security Review**, 72, 3, 113-133.
- Pfau-Effinger, B. ve Rostgaard, T. (2011) "Introduction: Tension Related to Care in European Welfare State", Pfau-Effinger, B. ve Rostgaard, T. (der.) **Care Between Work and Welfare in Europe** içinde, New York: Palgrave Macmillan, 1-14.
- Potoglou, D., Kanaroglou, P. ve Robinson, N. S. (2012) "Evidence on the Comparison of Telephone and Internet Surveys for Respondent Recruitment", **The Open Transportation Journal**, 6, 11-22.
- Reher, D. S. (1998) "Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts", **Population and Development Review**, 24, 2, 203-234.
- Saraceno, C. ve Keck, W. (2010) "Can We Identify Intergenerational Policy Regimes in Europe?", **European Societies**, 12, 5, 675-696.
- Sevenhuijsen, S. (1998) **Citizenship and the Ethics of Care: Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics**, London: Routledge.
- Sutton, J. W. ve Austin, Z. (2015) "Qualitative Research: Data Collection, Analysis, and Management", **The Canadian Journal of Hospital Pharmacy**, 68, 3, 226-231.
- Sweet, L. (2002) "Telephone Interviewing: Is It Compatible with Interpretive Phenomenological Research?", **Contemporary Nurse**, 12, 1, 58-63.
- Tayaz, E. ve Koç, A. (2018) "Engelli Bireye Bakım Verenlerde Algılanan Bakım Yükü ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi", **Bakırköy Tıp Dergisi**, 14, 44-52.
- Tronto, J. (2013) **Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice**, New York: New York University Press.
- Tufan, İ. ve Arun, Ö. (2006) **Türkiye Özürlüler Araştırması 2002: İleri Analiz Raporu**, Ankara: TÜBİTAK.
- TÜİK. (2016) **İstatistiklerle Yaşlılar, 2015**, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2015-21520#:~:text=Ya%C5%9F%20n%C3%BCfus%20\(65%20ve%20daha,5%20ya%C5%9F%20n%C3%BCfus%20olu%C5%9F%20u%20\(10.04.2022\)\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2015-21520#:~:text=Ya%C5%9F%20n%C3%BCfus%20(65%20ve%20daha,5%20ya%C5%9F%20n%C3%BCfus%20olu%C5%9F%20u%20(10.04.2022)))
- Ungerson, C. (1997) "Social Politics and the Commodification of Care", **Social Politics**, 4, 362-381.
- Ungerson, C. (2004) "Whose Empowerment and Independence? A Cross-national Perspective on Cash for Care Schemes", **Ageing & Society**, 24, 2, 89-212.
- Ungerson, C. ve Yeandle, S. (2007) (der.) **Cash for Care Systems in Developed Welfare States**, London: Palgrave Macmillan.
- Williams, F. (2009) **Claiming and Framing in the Making of Care Policies: The Recognition and Redistribution of Care**, Switzerland: UNRISD, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/F0924AD817FE8620C125780F004E9BCD/\\$file/Williams.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/F0924AD817FE8620C125780F004E9BCD/$file/Williams.pdf) (17.10.2017)

